

ประมวลความรู้พระอภิธรรม

พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี มีจำนวน ๔๕ เล่ม คือ :-

๑. พระวินัยปิฎก มีจำนวน ๔ เล่ม คือ เล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๔ จัดเป็นคัมภีร์ได้ ๕ คัมภีร์ ได้แก่ อาทิกัมม ๑ ปาจิตตีย์ ๑ มหาวรรค ๑ จุลวรรค ๑ ปรีวารวรรค ๑ มีอักษรย่อว่า "อา ปา ม จุ ป" จัดเป็นธรรมชั้นธัมมิกะ ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมิกะ

๒. พระสุตตันตปิฎก มีจำนวน ๒๕ เล่ม คือ เล่มที่ ๙ ถึงเล่มที่ ๓๓ จัดเป็นคัมภีร์ได้ ๕ คัมภีร์ ได้แก่ ทิฆนิกาย ๑ มัชฌิมนิกาย ๑ สังยุตตนิกาย ๑ อังคุตตรนิกาย ๑ ขุททกนิกาย ๑ มีอักษรย่อว่า "ที ม ส อ ชุ" จัดเป็นธรรมชั้นธัมมิกะ ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมิกะ

๓. พระอภิธรรมปิฎก มีจำนวน ๑๒ เล่ม คือ เล่มที่ ๓๔ ถึงเล่มที่ ๔๕ จัดเป็นคัมภีร์ได้ ๗ คัมภีร์ ได้แก่

๑. ธัมมสังคณี เล่มที่ ๓๔ ว่าด้วยข้อธรรมที่เป็นแม่บทและแจกแม่บทออกไป

๒. วิภังค์ เล่มที่ ๓๕ ว่าด้วยการแจกชั้น ธาตุ อายตนะ สัจจะ อินทรีย์ ๗ ล ๗

๓. ธาตุกถา และ ปุคคลบัญญัติ เล่มที่ ๓๖ คือ

- ธาตุกถา ว่าด้วยหัวข้อธรรม ๑๔ ข้อ

- ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบุคคลประเภทต่าง ๆ

๔. กถาวัตถุ เล่มที่ ๓๗ ว่าด้วยการประมวลเรื่องต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสบทตั้งไว้ พระโมคคัลลีสิบบุรณะได้เรียบเรียงเป็นคำถาม และ คำตอบไว้ จำนวน ๒๑๙ เรื่อง

๕. ยมก มี ๒ ภาค คือ ปฐมภาค เล่มที่ ๓๘ ทุตติยภาค เล่มที่ ๓๙ ว่าด้วยธรรมที่เป็นคู่ ๆ กัน

๖. ปัญจาน มี ๖ ภาค คือ เล่มที่ ๔๐ ถึงเล่มที่ ๔๕ ว่าด้วยปัจจัยธรรม ๒๔ ประการ

พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นี้ มีอักษรย่อว่า "ส วิ ธา ปุ ก ย ป" จัดเป็นธรรมชั้นธัมมิกะ ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมิกะ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์แล้วเสด็จขึ้นไปจำพรรษาที่ ๗ ณ ดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงโปรดพระพุทธมารดาตลอดเวลา ๓ เดือน (มนุษย์) และเสด็จลงมาเทศนาโปรดพระสารีบุตรเถระ

อัครสาวกเบื้องขวา ณ ป่าหิมพานต์ ทุกวันจนครบไตรมาส พระสารีบุตรเถระได้แสดง
แก่พระภิกษุผู้เป็นบริวารของตนจำนวน ๕๐๐ รูป

อภิธรรมตถสงคหปาลี ๙ ปริจเฉท

พระอนรุทธาจารย์ เป็นชาวเมืองกาฬลัญจิก แคว้นมัททราชู ทางภาคใต้
ของอินเดีย ได้ไปศึกษาพระอภิธรรมปิฎก ที่เมืองอนุราธบุรี ประเทศลังกา
จนมีนามอุโฆษว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม สำนักอยู่ที่วัดมูลโสสมวิหาร เป็นผู้
แต่งขึ้น ประมาณ พ.ศ. ๔๔๓ โดยนัมพอุบาสกได้อาราธนาให้รวบรวมพระอภิธรรม
ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ละเอียดลึกซึ้ง ให้สั้นและเข้าใจได้ง่าย เพื่อสะดวกแก่การศึกษา
พระอนรุทธาจารย์ได้อาศัยพระบาลี อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาต่าง ๆ จำนวน
๔๕๐ คัมภีร์ ใช้เป็นหลักคั่นค้วในการรวบรวมแต่งโดยย่อเพียง ๙ ปริจเฉท.

อภิธรรมตถวิภาวินี นาม อภิธรรมตถสงคหฎีกา

พระสุมังคลาจารย์ ชาวลังกา แต่งอธิบายความอภิธรรมตถปาลี ใช้เวลาแต่ง
เพียง ๒๔ วัน.

โยชนาอภิธรรมตถวิภาวินี

พระญาณกิตติเถระ ชาวเชียงใหม่ เป็นผู้แต่งอธิบายความอภิธรรมตถสงคฎีกา.

ความย่ออภิธรรมตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท

- ปริจเฉทที่ ๑ ชื่อว่า จิตตสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดงจิต
๔๙ - ๑๒๑ ดวง
- ปริจเฉทที่ ๒ ชื่อว่า เจตสิกสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดงเจตสิก-
ธรรม ๕๒ ประการ
- ปริจเฉทที่ ๓ ชื่อว่า ปกิณณกสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดง
ธรรมต่าง ๆ ๖ หมวด คือ เวทนา ๕ เหตุ ๖ กิจ ๑๔ ทวาร ๖
อารมณ์ ๖ วัตถุ ๖

- ปริจเฉทที่ ๔ ชื่อว่า วิธีสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดงวิถีจิต ทางปัญญาทวาร และ ทางมโนทวาร
- ปริจเฉทที่ ๕ ชื่อว่า วิถีมุตตสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดงจิต ที่พ้นจากวิถีสังคหวิภาค และธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตที่พ้นจากวิถีสังคหวิภาค
- ปริจเฉทที่ ๖ ชื่อว่า รูปลังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดงรูป ๒๔ ประการ และ นิพพาน ๒ ประเภท
- ปริจเฉทที่ ๗ ชื่อว่า สมุจจัยสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดงธรรม ที่สังเคราะห์เข้าเป็นหมวดเดียวกันได้ แบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ อกุศลสังคหะ ๑ มิสสสังคหะ ๑ โภธิปักขิยสังคหะ ๑ สัพพสังคหะ ๑
- ปริจเฉทที่ ๘ ชื่อว่า ปัจจัยสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวมแสดง สภาวะธรรมที่อุปการะซึ่งกันและกัน แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ ปฏิจจสมุปปาทนัย ๑ ปฏฐานนัย ๑ และ รวบรวมแสดงบัญญัติธรรม ๒ ประเภท คือ ปัญญาปิยัตตบัญญัติ ได้แก่ อัถตบัญญัติ ๑ ปัญญาปนโตบัญญัติ ได้แก่ สัททบัญญัติ หรือ นามบัญญัติ ๑
- ปริจเฉทที่ ๙ ชื่อว่า กัมมัญฐานสังคหวิภาค ว่าด้วยการจำแนกการรวบรวม แสดงอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการงานทางใจ คือ สมถภาวนา และ วิปัสสนาภาวนา